

# Sosyal Medya Çağında Haberleşme Hakkı Üzerine

## Oğuzhan Yeşiltuna ile Söyleşi

*Haberleşme alanında sosyal medya etkisinin ön planda olduğu günümüzde haberleşme hakkı, bilgi çarpıtma ve bilgi kaydırma konularını, bu alanda akademik çalışmalarını sürdüren Oğuzhan Yeşiltuna konuştuk.*

Söyleşi: Ekin Atay\*



Oğuzhan Yeşiltuna

**Oğuzhan Yeşiltuna** – Hukuk lisans ve kamu hukuku yüksek lisans eğitimlerini Galatasaray Üniversitesi'nde tamamladı. Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalıştı. Bu söyleşide de yer verilen argümanlarını savunduğu yüksek lisans tezi *Hakikat ya da Neticeler: İfade Özgürlüğü Bağlamında Çevrim İçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadele* başlığıyla kitap olarak yayımlandı. Şu an Vrije Universiteit Brussel'a (VUB) bağlı Law, Science, Technology & Society Research Group (LSTS) ve Health & Ageing Law Lab (HALL) bünyesinde sağlık verilerinin korunması ve tıbbi cihazların siber güvenliği alanında doktora çalışmalarını sürdürüyor. İletişim: oğuzhan.yesiltuna@vub.be

**TPD Bülteni: Çağımızda konvansiyonel medyanın yerini büyük ölçüde sosyal medyanın aldığı düşünüldüğünde, "dezenformasyon" ve "mizenformasyon"u önlemeye yönelik yasa ve uygulamalarla müdahale çabasını bu alanlarda da görüyoruz. Haber alma ve iletişim hakkının ihlâli açısından bu müdahaleler nasıl değerlendirilebilir?**

**Oğuzhan Yeşiltuna:** Öncelikle, her ne kadar kitle iletişim araçlarındaki köklü dönüşümle birlikte bilgi çarpıtma ve bilgi kaydırma etkinlikleri (*bu ifadeleri sırasıyla disinformation ve misinformation terimlerine karşılık olarak kullanıyorum*) gündemimizi sıkça meşgul etse de bu bilgi düzensizliklerinin insanlığın ilk dönemlerinden beri farklı şekillerde var olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de tarih, Antik Çağ'da Octavianus'un

\*Uzm. Dr., Kars Harakani Devlet Hastanesi

Marcus Antonius aleyhinde gerçek dışı bir kampanya yürüterek Roma İmparatorluğu'nun başına geçmesinden Orta Çağ'da kilisenin etki yaratmak amacıyla seçici yalanlara başvurmasına, İkinci Dünya Savaşı'nı tetikleyen Nazi ve Sovyet propagandasından Cambridge Analytica skandalına, bilgi çarpıtmanın türlü örnekleriyle dolu.

Bilginin çarpıtılması yeni bir eylem olmasa da araçları ve ortamı görece yeni. Veri temelli ve etkileşim amaçlı teknolojilerle çevrim içi ortam, çarpıtılmış bilginin çok kısa sürede çok sayıda alıcıya ulaşmasına imkân tanıyarak etkisini güçlendiriyor. Bu etki, özellikle demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde yoğunlaştığında, bazı yıkıcı sonuçlara neden olabiliyor. Bunların önlenmesi için çevrim içi bilgi çarpıtımla mücadele edilmesi, bu mücadele kapsamında bazı müdahalelerde bulunulması büyük önem arz etmekte.

Öte yandan ifade özgürlüğü yalnızca doğru ve güvenilir bilgilere sahip olma, ulaşma veya bunları yayma özgürlüğünü içermez.

Yanlış veya gerçeğe aykırı bilgiler de ifade özgürlüğünün korunmasındadır. Dolayısıyla çevrim içi bilgi çarpıtımla mücadelede verilecek düzenleyici yanıtların ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahalelerle sonuçlanması hayli olasıdır. Bu müdahaleler, korunmak istenen değerlerin – demokrasi ile temel hak ve özgürlüklerin – daha fazla yıpranmasına neden olabilir. Bu nedenle çevrim içi bilgi çarpıtımla mücadelede ifade özgürlüğüne en az müdahale oluşturan yanıtlara başvurulmalıdır. İfade özgürlüğüne müdahale edilen hâllerde de demokrasilerin çevrim içi bilgi çarpıtımadan korunma gereksinimi ile bireylerin düşüncelerini açıklama özgürlüğü arasında adil bir denge kurulmalıdır.

Çevrim içi ortamdaki bilgi düzensizliklerine yönelik üretilecek politikaların ifade özgürlüğüne haksız müdahalelerle sonuçlanmaması için ilk odaklanması gereken neyle mücadele edildiğinin, bir başka deyişle *disinformation* ve *misinformation* gibi terimlerden ne anlaşıldığının, açık şekilde tanımlanmasıdır. Bilgi düzensizliği sınıflandırmaya esas alınan ölçütün gerektirdiği niteliği taşımayan bilgilerin bilgi ekosisteminde yarattığı karmaşadır. Ölçütlerin değişkenliği nedeniyle bilgi düzensizliğinin ortak bir sınıflandırması bulunmasa da Claire Wardle ve Hossein Derakhshan tarafından yapılan sınıflandırma bu konuda çokça atıf alan ve kabul gören bir modeldir. Yazarlar, Avrupa Konseyi için hazırladıkları raporda bilgi düzensizliğini doğruluk ve zarsızlık ölçütleri üzerinden kurgular. O hâlde bilgi düzensizliği, bilginin yanlış olması ve/veya zarar verme amacıyla kullanılması durumunda oluşur. Bu iki ölçütün birlikte veya ayrı ayrı sağlanmasına göre üç farklı türde bilgi düzensizliği oluşabilir: **Bilgi suistimali** (*malinformation*), **bilgi kaydırma** (*misinformation*) ve **bilgi çarpıtma** (*disinformation*). Asılsız bilginin paylaşımının kasıtlı yapılar yapılmadığı, konuya ilişkin politikalar geliştirilirken dikkate alınması gereken önemli bir farktır. Bireyler karşılaştıkları asılsız bilgileri iyi niyetle yakın çevresiyle paylaşabilir. Örneğin milliyetçi eğilimlere sahip bir sosyal medya kullanıcısı, COVID-19'un genetik üstünlükten ötürü Türkleri çok az etkileyeceği veya hiç etkilemeyeceğinden bahseden bir içeriği benimseyip arkadaşlarına iletebilir. Bu eylem, sorumluluk bakımından, anılan bilgiyi üreten ve asılsız olduğunu bilmesine karşın bilinçli olarak dolaşıma sokan birinin eylemiyle (*disinformation*) aynı değildir. Nitekim konuya ilişkin politika üretmeyi amaçlayan çalışmalar, bilgi kaydırma (*misinformation*) terimini, asılsız bilginin kasıtsız paylaşımını ifade etmek üzere kullanarak bu yönde bir ayırım yapılması gerektiğini onaylar. Konu hakkında politika üreten öncü aktörlerden AB'nin tanımına baktığımızda, bilgi çarpıtmanın, “*ekonomik kazanç sağlamak veya kasıtlı olarak kamuoyunu aldatmak amacıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan ve kamuya zarar verebilecek, doğrulanabilir biçimde yanlış veya yanıltıcı bilgi*” şeklinde kavrandığını görürüz. Ancak kastın hukuksal olarak saptanmasının yeni zorluklar yarattığını da belirtmekte yarar var.

Bilgi çarpıtmanın karmaşıklığı, üretilecek politikalarda disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmesini şart koşar. Politika üretim aşaması yalnızca siyasetçileri ve hukukçuları değil bilgi çarpıtmanın ortamı, araçları, aktörleri konusunda uzman paydaşların katılımını da içermelidir. Örneğin insan bilişine dair noksanlıklara odaklanan bilimsel çalışmalar politika üretirken göz ardı edilmemelidir. Yeni bir bilgiyle karşılaştığımızda, bu bilginin kaynağı tarafından aldatılıyor olabileceğimizi düşünür müyüz? Çevrim içi ortamda bir son dakika haberi okurken veya paylaşırken bu haberin asılsız olabileceğini değerlendirir miyiz? Zarara neden olabilecek asılsız bir bilgiye nasıl ve niçin inanırız? Onu bizim için cazip kılan nedir? Böyle bir bilgiyi neden



**Veri temelli ve etkileşim amaçlı teknolojiler ile çevrim içi ortam, çarpıtılmış bilginin çok kısa sürede çok sayıda alıcıya ulaşmasına imkân tanıyarak etkisini güçlendiriyor. Bu etki, özellikle demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde yoğunlaştığında, bazı yıkıcı sonuçlara neden olabiliyor.**

yayarız? Etkin bir politika üretimi, bu soruların yanıtlanmasını, insan bilişine içkin ön yargıları açıklayan **doğrulama yanlılığı** (*confirmation bias*), **güdülenmiş muhakeme** (*motivated reasoning*), **yanıltıcı hakikat etkisi** (*illusory truth effect*), **geri tepme etkisi** (*backfire effect*) gibi bazı kavramların hesaba katılmasını gerektirir. Bu kavramları tek bir örnekle somutlaştırabiliriz: *Halihazırda dünyanın düz olduğuna inanan birisi sosyal medyada gezinirken denk geldiği ve bu inancını doğrulayan bir içeriği–içeriğin olgusal gerçekliğe uygunluğundan bağımsız olarak–benimsemeye meyilli olabilir (doğrulama yanlılığı).* Dünyanın biçimine ilişkin aramalarında yalnızca dünyanın düz olduğuna ilişkin iddiaların peşine düşüp aksi yöndeki bulguları yok sayabilir (**güdülenmiş muhakeme**). Zamana yayılan çevrim içi etkinliği sırasında dünyanın düz olduğuna ilişkin o kadar fazla içerikle etkileşir ki bu neyin doğru olduğuna ilişkin algısını çarpıtıran bir etki oluşturabilir (**yanıltıcı hakikat etkisi**). İnancını dayandırdığı iddiaların doğru olamayacağı kendisine gösterildiğinde ise onlara eskisinden daha sıkı sarılabilir (**geri tepme etkisi**). Tüm bunlar kutuplardan basık ekvatoradan şişkin gezegenimize ilişkin olarak değil de oy tercihi gibi özelliğın bilimsel kesinliğe daha ağır bastığı bir bağlamda gerçekleştiğinde her şey daha da çetrefil hâle gelir. Bilgi çarpıtımla mücadeleye yönelik adımlar atılırken insan bilişinin noksanlıklarının dikkate alınması bu nedenle büyük önem arz eder.

Peki, bilgi çarpıtmaya yönelik atılan adımlarda mevcut durum nedir? 2016 başkanlık seçimleri sonrası ABD’de başlayan tartışmaların ve politika üretme çalışmaları, COVID-19 ve buna bağlı olarak gelişen asılsız bilgi salgını (*infodemic*) sonrası özellikle Avrupa olmak üzere dünyanın geri kalanında da artan oranda gündeme gelmekte. BM, AB ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası aktörlerin bazıları bağlayıcı bazıları tavsiye niteliğindeki politikaları mevcut. Teknoloji devlerinin kendi sosyal medya platformlarındaki bilgi düzensizliklerine yönelik geliştirdikleri standartlar ve içerik yönetimi (*content moderation*) politikaları mevcut. Ancak sosyal medya platformlarının bu çabalarını, Cambridge Analytica skandalında deneyimlendiği üzere, bu aktörlerin birer ticari şirket olduğunu ve herhangi bir durumda hissedarlarının memnuniyetini kullanıcılarının emniyetine önceleyebileceğini unutmadan ele almak gerekiyor.

Çevrim içi bilgi çarpıtmayla mücadeleyi sağlamaya yönelik adımlar atan bir diğer aktör de elbette, devletler. Devletlerin ulusal düzenlemelerini tüketici bir biçimde değerlendirmek imkânsız olsa da bunlarda ortaklaşan hususları saptamak olanaklı. Bu doğrultuda devletlerin çevrim içi içeriğe, içeriği yaratana veya içeriğin paylaşıldığı ortamı sağlayanlara yönelen şu yaklaşımlardan birini ya da birden çoğunu benimsediği söylenebilir: *Çevrim içi ortama veya içeriğe erişimin engellenmesi, içerik düzenlemeleri kapsamında servis sağlayıcılara yükümlülük getirilmesi ve bilgi çarpıtmanın suç olarak düzenlenmesi*. Bu yaklaşımların çatışan değerler arasında adil bir denge gözetilmediğinde ve çevrim içi bilgi çarpıtmayla mücadele muhalif sesleri kısma niyetinin ambalajı olarak kullanıldığında problemi çözmek bir yana yeni insan hakları sorunlarını beraberinde getirme riski taşıdığı belirtilmelidir. Bu riski en çok taşıyan şüphesiz bilgi çarpıtmanın suç olarak düzenlenmesi yaklaşımı. Bu türde bir yaptırım, her şeyden önce, ceza hukukunun başvurulacak son çare (*ultima ratio*) olması ilkesiyle çelişiyor. Asılsızlığı kategorik olarak hukukla korunan alanın dışına taşıyarak neyin asılsız olduğunun saptamasını devletin organlarına bırakmak yeni riskleri beraberinde getiriyor. Muğlak tanımlar içerecek ve nesnelliği sorgulanabilir değerlendirmelere imkân verecek biçimde formüle edilen ceza düzenlemeleri yasallık ilkesine de aykırılık oluşturuyor. Bu düzenlemelerin–*hukukla öngörülme şartını karşılarsalar bile*–demokratik bir toplumda ifade özgürlüğüne orantısız müdahale oluşturması kuvvetle muhtemel.

Bununla birlikte 2022 yılının ikinci yarısında kamuoyunda geniş yankı bulan ve “*sosyal medya yasağı*”, “*dezenformasyon yasağı*” gibi isimlerle anılan 7418 sayılı Kanun ile ülkemizde de bir ceza düzenlemesine gidilmiş oldu. Türk Ceza Kanunu’na eklenen 217/A maddesi halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçunu düzenliyor. Bununla birlikte maddenin formülasyonu düzenlemenin yasallığı konusunda soru işaretleri uyandırıyor. 5651 sayılı Kanun’un hükümleri ve Türk Ceza Kanunu’nun kamu barışını korumayı amaçlayan mevcut düzenlemeleri, 217/A maddesini ihdas etme yönünde zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın var olmadığını da ortaya koyuyor. Fail için üç yıla kadar hapis cezası öngörülmesi yaptırımın orantılılığını tartışmaya açıyor. Nitekim 7418 sayılı Kanun’un genel gerekçesinde örnek alındığı ima edilen Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin hiçbirinde gerçeğe aykırı bilgiyi yayma eylemine özgülenen bir ceza yaptırımını öngörülmesi değil. Bu nedenlerle anılan düzenlemenin ifade özgürlüğü standartlarını karşıladığını söylemek maalesef güç. Buna rağmen Anayasa Mahkemesi’nin maddenin iptal talebini reddettiği karar sonrası TCK 217/A bir süre bizimle kalacağı benziyor.

**TPD Bülteni: Birey özgürlüğünün öbür bireyin haklarıyla sınırlandırıldığı ifade edilir. Haberleşme ve iletişim alanında yönetim yetkilerinin sınırları yok mudur?**

**Oğuzhan Yeşiltuna:** Elbette vardır. Bu konuya ilişkin modern anlamda ilk savları ifade özgürlüğünün temel bir hak olarak gerekçelendirilmesine ve korunmasına ilişkin düşünsel tartışmalarda ve kuramsal yaklaşımlarda bulmak mümkündür. İfade özgürlüğünü hakikatin keşfine, bireyin kendi kendini gerçekleştirmesine ya da daha doğrudan olacak biçimde demokrasiye ve siyasal iktidara güvensizliğe dayandıran argümanlar oldukça köklü ve zengindir. *Örneğin John Milton’ın Areopagitica’sı...* Düşünür tarafından, içinde kamaraların temsilcilerinin de bulunduğu Kitapçılar Birliği’nin onayından geçerek lisans almamış hiçbir eserin basılamayacağını ve ülkeye getirilemeyeceğini öngören emre tepki olarak yazılan eser, hükümet kontrolünün ifade özgürlüğü bakımından sakıncalarını aktarır. Bir başka örnek olarak John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine* adlı eserinin ikinci bölümünde düşünce ve tartışma özgürlüğünü ele alır. Düşünür göre bir düşüncenin açıklanmasına müdahale edildiğinde herkes bundan mahrum kalır. Susturulmaya çalışılan herhangi bir görüş, doğru, yanlış ya da kısmen doğru olabilir. İfadesi engellenen görüş doğruysa, bu görüşün yanlış olanların yerine geçmesi fırsatı kaçırılmış olur. Görüşün yanlış olduğu varsayımında ise doğruyla yanlışın çarpışması önlenmiş olur. Oysaki bu çarpışma, gerçekleşmesine izin verildiğinde, doğru lehine daha açık bir algı yaratacaktır. Dolayısıyla görüşlerin–doğruluklarından veya yanlışlıklarından bağımsız olarak–ifade edilmesi hakikatin ortaya çıkışına katkı sağlar. Bununla birlikte ifade özgürlüğü sınırlandırılmaz değildir. Mill, zararın oluşacağı durumlarda hakkın sınırlandırılabilirliğini belirtir. Ancak bu zarardan neyin anlaşılması gerektiğini somutlaştırmaz.

Milton ve Mill’in ortaya koyduğu görüşler, özellikle ABD’de, ifade özgürlüğünün anayasal olarak formüle edilmesine ve fikirlerin piyasası (*marketplace of ideas*) doktrininin oluşumuna esin kaynağı olmuştur. ABD Anayasası’nın birinci değişiklik (*first amendment*) olarak da anılan ifade özgürlüğü düzenlemesi, Kongre’nin konuşma özgürlüğünü sınırlandıran bir yasa çıkaramayacağını öngörür. ABD Yüksek Mahkemesi içtihatlarında vücut bulan fikirlerin piyasası doktrini ise ifade özgürlüğüyle ekonomik düzen arasında bir bağlantı kurar. Piyasa koşullarında kötü bir malın iyi bir mal karşısında ayakta kalma şansı yoktur. Fikirlerin piyasası da farklı fikirlerin serbest dolaşımına izin verilmesini ve fikirler arasındaki rekabetten hakikatin ortaya çıkacağını öngörür.

Avrupa’daki ifade özgürlüğü standartları ise hakkın sınırlandırılabilirliğini öngörür ve bu hakkın kapsamı ile hakka getirilecek sınırlamanın koşullarını belirler. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 10. maddesi, Avrupa Konseyi’nin kurucu değerlerinden birisi olarak görülen ifade özgürlüğünü güvence altına alır. Demokratik bir toplumun olmazsa olmazı biçiminde kavranan ifade özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) içtihadında da çoğulculuk, hoşgörü, açık fikirlilik gibi demokrasiyle doğrudan bağlantılı kavramlarla ilintili olarak ele alınır. Bu ayrıkça öneminden ötürü ifade özgürlüğünün kullanılmasına yönelik müdahaleler dar yorumlanır. Ayrıca ifade özgürlüğü yalnızca müdahaleler bağlamında gündeme gelen bir hak değildir. Bireylerin bu hakkı etkin bir biçimde kullanabilecekleri çoğulcu ortamın sağlanması konusunda devletlerin pozitif yükümlülüğü de bulunur.



## Bilgi çarpıtmanın karmaşıklığı, üretilecek politikalarda disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmesini şart koşar. Politika üretim aşaması yalnızca siyasetçileri ve hukukçuları değil bilgi çarpıtmanın ortamı, araçları, aktörleri konusunda uzman paydaşların katılımını da içermelidir.

Sözleşmenin ifade özgürlüğü düzenlemesi, kural olarak, her türlü ifadeyi koruma altına alır. Kural olarak diyorum, çünkü AİHM, 10. maddeyi her türlü ifadeyi koruma altına alacak biçimde geniş yorumlamasına karşın Holokost inkârını istisna tutar. Naziler tarafından işlenen insanlığa karşı suçlara ilişkin açık tarihsel gerçekleri reddeden, çarpıtıcı veya tartışmaya açan söylemlerle ilgili ihlâl iddialarını 10. madde bakımından kabul edilemez bulur. Bu istisna haricinde içerik bakımından ifadelerin gerçeğe uygunluğu veya güttüğü zarar gibi etmenler onu kategorik olarak bu geniş korumanın dışına itmez. AİHM'nin konuya ilişkin ünlü davalarından Handyside kararında da vurgulandığı üzere ifade özgürlüğü "yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zarsız ya da kayıtsız kalınabilecek bilgi veya düşünceler için değil, aynı zamanda devletin veya nüfusun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için de geçerlidir."

İfade özgürlüğü sadece bireylerin bilgilerini ve düşüncelerini dile getirmesini değil bir bilgi ve düşüncenin alıcısı konumunda bulunanların buna erişimini de güvence altına alır. Yalnızca bilgi ve düşüncelerin içeriği değil bunların dile getirildikleri biçim, ortam ve araçlar da düzenlemenin koruması kapsamındadır. Geleneksel medyaya ek olarak İnternet, çevrim içi haber portalı, mobil uygulama, sosyal medya da ifade özgürlüğünün korumasından yararlanır. AİHS'nin 10. maddesi, içeriğinden bağımsız olarak çevrim içi ortamda yapılan paylaşımlara da uygulanır. AİHM'ye göre İnternet halkın haberlere erişiminde ve genel anlamda bilginin yayılımını kolaylaştırmada önemli bir rol oynar. Örneğin geleneksel medyada göz ardı edilen siyasal bir içerik İnternet sayesinde erişilebilir hâle gelmekte, bu ise yurttaş gazeteciliğine katkı sunmaktadır. Bununla birlikte AİHM, İnternet'in ifade özgürlüğü için bir gül bahçesi vadetmediğinin ayırındadır. İnternet'in sağladığı olanakların bazı riskleri de beraberinde getirdiğini vurgular. Şiddete teşvik eden veya nefret uyandıran açıklamalar çok kısa süre içerisinde daha önce hiçbir iletişim aracının sağlayamadığı sayıda alıcıya ulaşabilir. Bu durum, çarpıtılmış bilginin, özellikle de herhangi bir konuda kamusal "nefret", "şiddet" veya "rıza" üretimi amaçlayan asılsız haberlerin çevrim içi ortamda dolaşıma sokulmasında da geçerlidir. Bu ifadelerin tehdit ettiği hak ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için çevrim içi ortamın kendine özgü özellikleri dikkate alınmalıdır.

10. madde bünyesinde ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilirliği meşru amaçlara da yer verilir. Buna göre devletler tarafından ifade özgürlüğüne ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması

amacıyla sınırlama getirilebilir. Ancak bu sınırlamaların yasayla öngörülmesi ve demokratik bir toplumda gerekli olması şarttır. Burada yasayla öngörülmeden kasıt ifade özgürlüğüne müdahale eden düzenlemenin erişilebilir ve öngörülebilir olmasıdır. Düzenleme, bireylerin kendi davranışlarını düzenlemesine imkân verecek açıklıkta ve keyfi uygulamalara olanak tanımayacak kesinlikte olmalıdır. Sınırlamanın demokratik bir toplumda gerekliliğinden anlaşılması gereken ise ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı karşılaması, izlenen meşru amaçla orantılı olması ve ulusal makamlar tarafından müdahaleyi haklılaştırmak amacıyla gösterilen gerekçelerin yeterli ve ilgili olmasıdır. İfade özgürlüğüne yönelik müdahaleler ancak tüm bu şartları sağlaması hâlinde hukuka uygun kabul edilir. Son olarak, daha önce de belirttiğim üzere, ifade özgürlüğünü sınırlandıran bu müdahalelerin AİHM tarafından dar yorumlandığını belirtmekte fayda var.

### TPD Bülteni: Anayasal ve temel haklarımız açısından bilgi ve düşünce üretiminin, düşüncenin ve bilginin paylaşımı ve yaygınlaştırılmasının sınırları nelerdir? Bu sınırların genişletilmesine nasıl olanak bulunur?

**Oğuzhan Yeşiltuna:** Öncelikle belirtmek gerekir ki bir önceki yanıttımda kısaca açıklamaya çalıştığım AİHS, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın m. 90/son hükmü gereğince iç hukukumuzun bir parçasıdır. Bu demek oluyor ki AİHM'nin 10. maddeye ilişkin içtihadı da ülkemiz açısından geçerlidir. Dolayısıyla ifade özgürlüğüne yapılacak müdahalelerin hukuka uygun olduğundan bahsedebilmemiz için ilgili müdahalenin bu standartları karşılaması gerekiyor.

Yine Anayasa'nın 26. maddesi uyarınca, içerik bakımından her türlü ifade kural olarak düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti kapsamındadır. 26. madde, özgürlüğün İnternet aracılığıyla çevrim içi ortamda kullanımını da güvence altına alır. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine getirilecek sınırlamaların kanunla yapılması, hakkın özüne dokunmaması, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması, demokratik toplum düzeninin, laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olmaması gerekir.

Sınırlama ancak şu meşru amaçlardan biri nedeniyle yapılabilir: *Millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulince belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanununun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi.*

Görüleceği üzere hakkın kapsamı ve sınırlandırılması bakımından AİHS'nin 10. maddesi ile anayasal düzenlemenin büyük oranda örtüştüğü söylenebilir. Aslında hukuksal birer düzenleme olarak hem AİHS'nin 10. maddesi ve hem de Anayasa'nın 26. maddesi, hakıyla uygulandığında, ifade özgürlüğüne yönelik tatmin edici bir koruma sağlama kapasitesine sahip. Günümüzde ifade özgürlüğüne ilişkin yaşadığımız sorunlar daha çok bu standartların kronikleşmiş bir biçimde karşılanmamasından, bu standartlara dayanılarak çıkarıldığı belirtilen 5651 sayılı Kanun gibi Türk Ceza Kanunu'na eklenen 217/A maddesi gibi düzenlemelerden ve bu düzenlemelerin muhalif sesleri baskılama amacıyla araçsallaştırılmasından kaynaklanıyor. Dolayısıyla sınırları genişletmek bir yana mevcut sınırlara riayet edilmesi dahi halihazırda ifade özgürlüğüne ilişkin birçok sorunu çözecek.

**TPD Bülteni: "Post-truth" çağında sosyal medya gibi paylaşım ve etkileşim araçlarının toplumu hızlı bir şekilde yönlendirme gücü de düşünüldüğünde ne gibi düzenlemeler yapılabilir? Bir örnek olarak, anonim ve sahte hesapların mümkün olduğunca sistem dışına çıkarılması bir çözüm olabilir mi mesela? Ya da bunun da olası olumsuz sonuçları var mıdır?**

**Oğuzhan Yeşiltuna:** Sosyal medyada çarpıtılmış içeriğin oluşturulmasında ve görünürliğünün artırılmasında (*amplification*) kullanılan teknik, taktik ve yöntemler, sayısal teknolojilere koşut olarak sürekli gelişmekte. Algoritmaların yönlendirilmesi, sahte hesap ve bot kullanımı ile derin uydurma (*deepfake*) teknolojileri konumuz bağlamında üzerinde ayrıca durmaya değer.

Algoritmaların yönlendirilmesine ilişkin olarak şu saptamayla düşünmeye başlayabiliriz: Bir İnternet kullanıcısının çevrim içi ortamdaki tüm içerikleri görüntülemesi mümkün değil. Bunu bir meydan okuma olarak kabul edip *YouTubè'da yer alan videoları aralıksız izlemeye başlayarak işe koyulacak birinin 17810 yılın üzerinde bir süreye ihtiyacı var*. Bir sosyal medya kullanıcısının sadece kendi kişisel ağında yer alan kullanıcılar tarafından paylaşılan gönderilerin tümüyle etkileşime girmesi dahi hayatın olağan akışı ve biyolojik sınırlılıklar düşünüldüğünde gerçekçi değildir. Bu durum çevrim içi ortamdaki içeriklerin belirli ölçütlere göre aranabilmesini, sınıflandırılmasını, sıralanmasını, önceliklendirilmesini, birbirleriyle ilişkilendirilmesini ve tavsiye edilmesini gerektirir. Burada, algoritmalar devreye girer. Sosyal ağların çalışması algoritmalarla dayanır. Algoritmalar, kullanıcının çevrim içi davranışlarından doğan verileri işlemeye programlıdır. Kullanıcının ilgi alanları, beğendiği (ya da beğenmediği) gönderiler, etkileşime girdiği (ya da girmedikleri) diğer kullanıcılar algoritmalar tarafından takip edilir. Kullanım pratiklerinde değişiklikler olması hâlinde algoritmalar da kendini günceller ve sunulan hizmeti optimal hâle getirir. Böylece kullanıcının çevrim içi deneyimi kişiselleştirilir. Bilgi çarpıtma aktörleri algoritmaların bu işleyişini suistimal ederek çarpıtılmış bilgilerin alt gruplara bölünmüş hedef kullanıcıların bilgi akışında görüntülenebilmesini sağlar. Böylelikle kullanıcıların elde edilmek istenen menfaat doğrultusunda yönlendirilmesi amaçlanır. Mikro-hedefleme (*microtargeting*) uygulamaları ve halk nezdinde geniş karşılığı bulunmayan bir kişi veya konu hakkında böyle bir destek varmış izlenimi uyandırmaya yönelik kampanyalar (*astroturfing*) buna örnektir. Cambridge Analytica skandalında da bu durumun gerçekleştiğine ilişkin kuvvetli şüpheler bulunur.

Çevrim içi bilgi çarpıtmanın bir diğer aracı olarak andığımız sahte hesaplar ise kullanıcısının gerçek kimliğine işaret etmeyen ve çoğunlukla görünürde anonim olan sosyal medya profillerine karşılık gelir. Bu hesaplar, özellikle güvenilir medya kuruluşlarını, siyasetçileri, bilim insanları ve sanatçılar gibi kamuya mal olmuş kişileri taklit edecek biçimde oluşturulabilir ve bilgi çarpıtma etkinliklerinde araç işlevi görebilir. Sosyal medya platformları, sahte hesapları önlemek için hesapların doğrulanmış olup olmadığını gösteren işaretlemeler (*örneğin bkz. mavi tik*) kullanmaya başlasa da kullanıcı adındaki benzerliklerin içerik akışı içerisinde (*timeline*) – özellikle sayısal okuryazarlığı yüksek düzeyde olmayan – kullanıcılar tarafından ayırt edilmesi güçtür. Bu kullanıcılar önerilerine gelen ayarlanmış veya uydurulmuş içeriğin, sahte hesabın işaret ettiği kişi ya da kurum tarafından paylaşıldığını ve gerçek olduğunu kolaylıkla benimseyebilir.

Çarpıtılmış içeriğin mesajının bilgi ekosisteminde kapladığı hacmin artırılmasında ise botlar kullanılır. Teknoloji argosunda

robota karşılık olarak kullanılan "bot", kendisine verilen basit görevi otomatik olarak yineleyerek gerçekleştirmeye ayarlı yazılımlardır. Dolayısıyla sahte hesapların aksine botların ardında çoğu zaman gerçek kişi kullanıcı bulunmaz. Bununla birlikte bu yazılımlar gerçek kişi kullanıcı izlenimi yaratarak bilgi ekosistemindeki diğer kullanıcıları ve algoritmaları aldattır. Botlar, çarpıtılmış içeriği insan kapasitesini rahatlıkla aşan bir hızda ve ölçekte yayabilirler. Böylece ayarlanmış ya da uydurulmuş içeriğin mesajının, çevrim içi içerikleri sıralayan ve önceliklendiren algoritmaların da yardımıyla, sosyal ağlar üzerinde hakkında en çok konuşulan konular arasında yer alması sağlanır. Gerçekten de bot trafiğinin erişebileceği düzey çarpıcıdır. *2021 yılında tüm dünyadaki İnternet trafiğinin %42,3'ü botlar tarafından gerçekleştirilmiştir*. Oxford İnternet Enstitüsü tarafından yürütülen bir araştırma projesi Rusya'daki tüm Twitter etkinliğinin yarısına yakınının otomatikleştirilmiş hesaplarla üretildiğini ortaya koyar. Aynı platform üzerinde 2016 ve 2017 yıllarında on ay boyunca paylaşılan 14 milyon iletiye odaklanan bir başka çalışma ise botların güvenilirliği düşük içeriklerin yayılmasında orantısız bir rol oynadığını kanıtlar. Bu sayısal askerlerin farklı cephelerde savaştığına ilişkin bulgular da mevcuttur: 2016 ABD başkanlık seçimlerinde kullanılan botların önemli bir kısmı bir sene sonraki Fransa başkanlık seçimlerinde de kullanılmıştır. Botların tespitine ilişkin teknik ilerlemeler söz konusudur. Ancak bu tespiti güçleştirecek kötütül yazılımlar da benzer şekilde gelişmektedir. Nitekim sosyal botlar, çevrim içi içeriği yeniden paylaşmanın ötesinde, kendi profillerini güncellemek, doğal dil işleme (*natural language processing*) algoritmaları sayesinde gerçek kişi kullanıcılarla iletişim kurmak ve sentetik sosyal çevrelerini oluşturmak için yeterli kapasiteye sahiptir. O hâlde botların bilgi çarpıtmanın işlevsel bir aracı olma potansiyelini sürdüreceğini söylemek olanaklıdır. Ancak bot kullanımının somut olarak gösterilebildiği durumlarda bot paylaşımları ifade özgürlüğü koruması dışında bırakılabilir. Nitekim ifade özgürlüğü botlar tarafından değil gerçek kişi kullanıcılar tarafından üretilen içerikleri korur.

Çarpıtılmış bilgi bir tweet, bir Facebook gönderisi, bir blog ya da gazete yazısı biçiminde ortaya çıkabileceği gibi sahte görüntülerin ve seslerin kullanıldığı bir fotoğraf veya video şeklinde de oluşturulabilir. İçeriğin görsel ve işitsel özelliklerle donatılması, çarpıtılmış bilginin ikna ediciliğini artırarak uyandıracığı etkinin büyümesine neden olabilir. Çünkü bir olayın videolu kanıtının olması onun gerçekleştiğine ilişkin şüpheleri büyük oranda ortadan kaldırır. Derin uydurma (*deepfake*), bu konuda endişe uyandıran bir teknoloji olarak öne çıkar. Derin uydurma, görüntülerin ve seslerin yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla sentezlenerek gerçeklikte herhangi bir karşılığı olmayan içeriklerin üretilmesidir. Örneğin 2017 yılında Washington Üniversitesi'nden araştırmacılar derin uydurma teknolojisini kullanarak sentetik bir Barack Obama yaratmıştır. Çalışmada eski ABD başkanının 8 yıla yayılan ulusa sesleniş konuşmaları kaynak olarak kullanılmıştır. Yapay zekâ, kendisine sunulan veriler doğrultusunda Obama'nın ağız hareketlerini taklit edecek biçimde eğitilmiştir. Böylece ciddi bir ses tonuyla ve takım elbisesiyle ulusa seslenmek üzere hazır görünen sentetik Obama'ya "*Trump bir abmaktır.*" gibi – en azından kamusal alanda söylenmediğine emin olduğumuz – sözler söyletme mümkün hâle gelmiştir. Derin uydurma teknolojilerinin siyasal bağlamda kullanıldığına ilişkin (henüz) herhangi bir bulgu yoktur. Ancak yakın gelecekte gerçeğinden ayırt edilemeyecek nitelikte derin uydurma videolarından bilgi çarpıtma aracı olarak yararlanılması muhtemeldir. Örneğin seçimden saatler önce adaylardan birinin geçmişte yaptığı yolsuzlukları kabul ya da itiraf ettiği bir

derin uydurma videosu çevrim içi ortamda dolaşıma sokulabilir. Derin uydurmanın yarattığı sentetik gerçeklikte siyasetçileri ya da devlet görevlilerini rüşvet alırken, ajanlarla görüşürken veya eşini aldatırken, askerleri ya da polisleri sivillere atış açarken görebiliriz. Bu uydurulmuş içerikler yalanlanana kadar – hatta yalanlansa dahi – yaratılmak istenen etki çoktan sonuç vermiş olabilir. Dahası, derin uydurma terimi, uydurma haber (*fake news*) tabiri-ne benzer bir biçimde suistimal de edilebilir. Özellikle siyasetçiler ve devlet görevlileri, gerçeklikte yaşanmış olaylara ait videoların derin uydurma olduğunu ileri sürerek kendilerine verilen desteğin sürmesini sağlayabilir. Bu ise bildiğimiz anlamda gerçekliğin yanıltıcı gerçeklikle aynı karede yer aldığı ve hangisinin hangisi olduğunun bilinemediği bir duruma – **bilgi kıyametine** (*infocalypse*) – evrilebilir.

*Bununla birlikte andığımız teknolojilerin bilgi çarpıtmanın aracı hâline gelmesi onların nasıl kullanıldığıyla yakından ilgilidir.* Nitekim algoritmalar İnternet’te aradığımız herhangi bir şeyle en alakalı sonuçlara saliseler içinde ulaşmamıza imkân tanıyarak bilgi edinme sürecimizi hızlandırır. Botlar, ilgililer tarafından bir kuruma sıkça iletilen soruları otomatik olarak yanıtlayarak kurumsal iletişime katkı sunabilir. Derin uydurma, hayatta olmayan sinema oyuncularının sayısal dirilişlerini ve böylece yeni yapımlarda yer almasını sağlayabilir. Sahte ya da anonim hesaplar tam demokrasinin olmadığı ülkelerdeki muhaliflerin siyasal konularda kendilerini ifade etmelerinde önemli bir rol oynar. Dolayısıyla sayısal teknolojiler varsayılan olarak “iyi” ya da “kötü” değildir. Olanakların tuzaklara dönüşmesinde belirleyici olan aktörlerdir.

### TPD Bülteni: Siyasal iktidarın sopası haline gelmeyecek kurumsal ve hızlı bir kontrol aygıtı geliştirilebilir mi?

**Oğuzhan Yeşiltuna:** Bir kontrol aygıtı geliştirmekten ziyade, yalnızca siyasal iktidar değil gelir veya itibar kazanma, siyasal bir konuyu, kişiyi veya grubu yıpratma, belirli bir konu hakkında kamuoyu oluşturma, rıza üretimi ve korku yaratma gibi dürtülerle hareket eden aktörlerin hiçbiri tarafından araçsallaştırılmayacak güvenilir bir bilgi ekosisteminin inşasına yönelik yöntemlerin etkinliği ve işlerliği artırılabilir. Bu yöntemler arasında, **doğrulama** (*fact-checking*) **uygulamaları, sayısal medya ve bilgi okuryazarlığının artırılması**, yurttaşlara uygulanan içerik temelli yasaklamalar yerine **sosyal medya platformlarına şeffaflığı ve hesap verebilirliği temin edecek yükümlülükler getirilmesi** sayılabilir. Bu yöntemler ayrıca ifade özgürlüğü standartlarıyla uyumlu olmaları açısından da desteklenmeye değerdir.

Çevrim içi bilgi çarpıtma aynı zamanda bireysel ve toplumsal eksikliklerin kötüye kullanımına dayanır. Sayısal medya ve bilgi okuryazarlığı bu istismarı önlemeye yönelik olarak geliştirilen bir yanıtır ve bireylerin çevrim içi ortamın risklerinin farkında olmasını, bu riskler karşısında yeterli bilişsel, teknik ve sosyal donanıma sahip olmasını amaçlar. Sayısal medya ve bilgi okuryazarlığının sağlanmasında uzun vadeli ancak etkili yöntem, konuya ilişkin derslerin farklı öğretim seviyelerinde ulusal müfredatlara eklenmesidir. Atlanmaması gereken bir husus çevrim içi ortamda sadece bilişim teknolojileriyle donatılmış bir dünyaya doğan sayısal yerlilerin değil bu teknolojilerle yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde tanışmış sayısal göçmenlerin de varlığıdır. *Dolayısıyla konuya ilişkin geliştirilecek politikaların toplumdaki yaşça büyük bireyleri de kapsamı önemlidir.*

Bilgi çarpıtmayla ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahale etmeksizin mücadelenin bir yolu da itimat edilen bir bilgi

ekosisteminin inşasına yönelik adımların atılmasıdır. Kişisel veri işleme etkinlikleri, siyasal reklamcılık ve algoritmik sistemlerin tasarım ve yönetim süreçlerinde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin temin edilmesi bireylerin bilgi ekosistemine güvenini diriltecektir. Veri koruma alanında hem AB’de geçerli temel düzenleme olan Genel Veri Koruma Tüzüğü (GVKT) hem de konuya ilişkin tek bağlayıcı uluslararası sözleşme olan Avrupa Konseyi 108 sayılı Sözleşme’nin yenilenen metninde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin ilke olarak benimsendiği görülür. Bu ilkeler, çevrimiçi platformların topladıkları kişisel verileri diledikleri gibi kullanmalarının önünde bir engeldir. Aynı zamanda bireylerin, kişisel verilerinin işlenmesiyle ilgili tehlikelerin ve güvencelerin farkındalığına da hizmet eder. Ayrıca belirtmek gerekir ki GVKT’nin yalnızca otomatik yollarla işlemeye dayanan profillemeleri yasaklayan 22. maddesinin, özellikle madde kapsamına giren siyasal mikro-hedeflemeler bakımından etkin bir biçimde uygulanması bilgi çarpıtma aktörleri üzerinde caydırıcı olabilecektir. Siyasal reklamcılık alanında AB’de henüz teklif aşamasında olan Siyasal Reklamcılığın Şeffaflığı ve Hedef Belirlemesine İlişkin Tüzük de anılan ilkeleri benimser. Düzenlemeyle servis sağlayıcılara sundukları siyasal reklamcılık hizmetiyle bağlantılı şeffaflık yükümlülükleri ile bu hizmetlerde kullanılan ve içerik görünürliğini etkileyen tekniklere ilişkin kurallar getirilmesi amaçlanır. Bu gibi düzenlemeler çevrimiçi platformların bilgi çarpıtma amacı güden reklamları almamasını sağlayabilir. Alınan reklamlarda da finansman kaynağı bilgisinin kamuya açık olması bireylerin içeriği daha doğru bir biçimde değerlendirmesini kolaylaştırabilir. Sayısal Hizmetler Yasası (*Digital Services Act*) ile Sayısal Piyasalar Yasası’nın (*Digital Markets Act*) tüm hükümleriyle yürürlüğe girmeleri sonrası bilgi ekosisteminde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması konusunda özellikle “çok büyük çevrimiçi platformlar” bakımından benzer etkileri yaratacağı söylenebilir. Yine henüz tüm hükümleriyle uygulamada olmayan Yapay Zekâ Yasası (*Artificial Intelligence Act*) da anılan ilkelerin algoritmik sistemlerin tasarım ve yönetim süreçleri bakımından geçerli olmasını sağlayabilecektir. AB bünyesinde bu eğilimin bağlayıcılığı olan hukuk metinleriyle iyice belirginleşmeye başladığı söylemek mümkündür. Benzer yaklaşımın, hukuka aykırı müdahale olasılığını en az barındıran seçeneklerden biri olması nedeniyle, ulusal düzenlemelerde de benimsenmesi gerektiğini düşünüyorum. Sanmıyorum ama umarım öyle olur.

